

Alicja Kargulowa

Naukowe Towarzystwo Poradownicze

ORCID: 0000-0003-0581-1884

Cztery podejścia w budowaniu poradownictwa. Wkład polskich badaczy w tworzenie nowej dziedziny wiedzy

Poradownictwo jest młodą nauką o poradnictwie. W artykule, zachowując chronologię wydarzeń, pokazano wykorzystywanie różnych podejść w procesie jej tworzenia. Mowa jest tu o podejściach: dyscyplinarnym, multidyscyplinarnym, interdyscyplinarnym i transdyscyplinarnym oraz przytoczone są niektóre prawidłowości, wypracowane dzięki zastosowaniu tych podejść. Zbudowanie wywodu wokół wspomnianych orientacji metodologicznych dało możliwość pokazania zarówno specyfiki samego przedmiotu badań poradownictwa – poradnictwa, jak i wielorakich jego powiązań z innymi dziedzinami życia osobistego i społecznego, analizowanych przez poszczególnych, głównie polskich, autorów.

Słowa kluczowe: poradnictwo, poradownictwo, podejścia w budowaniu nauki: dyscyplinarne, multidyscyplinarne, interdyscyplinarne i transdyscyplinarne

Wyodrębnianie się poradownictwa spośród innych dyscyplin naukowych nie jest czymś wyjątkowym w historii nauki. Najogólniej bowiem odróżnia się dwa sposoby kształtowania się nowej dziedziny wiedzy. Pierwszy polega na tym, że zostają odkryte nowe, nieznane dotychczas zjawiska, przedmioty czy prawidłowości bądź też nowe, dotąd nieznane metody analizy zjawisk i praw dotychczas nieodkrytych, a jednocześnie zaproponowana zostaje nazwa dla tworzonej dziedziny. I sposób drugi, poprzez wyodrębnienie pewnej grupy problemów przez badaczy, opowiadających się jako przedstawiciele tej dyscypliny (Nowak, 1970, s. 19). Poradownictwo jako nauka o poradnictwie wyłoniła się w drugi sposób i jest stosunkowo młodą dziedziną, zważywszy, że za jej początek można przyjąć rok 1979, kiedy zorganizowane zostało pierwsze ogólnopolskie seminarium z cyklu „Poradnictwo we współczesnym społeczeństwie”¹. Nakreślone wówczas ogólne założenia oraz przyjęte kie-

¹ Tytuły kolejnych spotkań brzmiały następująco: (1) Rola poradnictwa i doradztwa w optymalizacji rozwoju osobowości i podnoszeniu kultury pedagogicznej społeczeństwa; (2) Społeczne i jednostkowe znaczenie poradnictwa; (3) Teoretyczne i metodologiczne problemy poradownictwa;

runki badań nad poradniczą praktyką stały się przedmiotem dyskusji i początkiem refleksji nad możliwością stworzenia wiedzy poradoznawczej. Na kolejnych sześciu spotkaniach przedstawiciele kilku dyscyplin naukowych² uzgodniono rozumienie podstawowych terminów, sformułowano pierwsze prawidłowości i sporządzono naukowe opisy różnorodnych obrazów poradniczych praktyk³. Nie oznacza to bynajmniej, że poradoznawstwo już wówczas stało się dojrzałą i powszechnie uznawaną nauką. Nie wszyscy zaakceptowali taką jej nazwę, ani też nie od razu weszła ona do świata akademickiego. Stało się (i nadal ten stan się utrzymuje) tak, jak przewidywał Jan Szczepański (1976, s. 8), pisząc, że:

sama definicja nauki o niczym nie przesądza, gdyż dana dyscyplina naukowa nie znajduje się w gotowej formie, zamkniętej i niezmienniej, pozwalającej ująć się w precyzyjnej definicji, lecz jest zawsze zmieniającym się systemem poglądów, teorii, hipotez i twierdzeń, zagadnień i pytań, na które pracownicy naukowci szukają odpowiedzi.

Słowa te w pełni można odnieść do poradoznawstwa, skoro do tej pory niektórzy uważają, że „poradnictwo nie jest bezpośrednio ustrukturyzowane przez żadną pojedynczą dyscyplinę” (Vehviläinen, 2021, s. 65), a inni, że poradoznawstwo jest zbiorem dyskursów dotyczących różnych aspektów poradnictwa, prowadzonych przez reprezentantów wielu dyscyplin (Kargulowa, 2004–2011, s. 20–21). Podobny status mają inne młode nauki, w tym gerontologia – nauka o starzeniu się i starości, której wiedza – jak twierdzi Marcin Muszyński (2020) – jest wytwarzana dzięki czterem rodzajom podejść: dyscyplinarnemu, multidyscyplinarnemu, interdyscyplinarnemu i transdyscyplinarnemu. Nie zawsze podejścia te są tak klarownie wyróżniane, jak dokonał tego cytowany autor, co prowadzi niejednokrotnie do nieporozumień i pewnego rodzaju zamętu. Korzystając zatem z jego dociekań i ustaleń, odniosę się do poradoznawstwa i postaram się spojrzeć na jego status naukowy z wymienionych perspektyw.

(4) Perspektywy rozwoju teorii i praktyki poradnictwa; (5) Poradnictwo wobec złożoności problemów człowieka i świata; (6) Poradnictwo w okresie transformacji kulturowej; (7) Dramaturgia poradnictwa.

² Udział w seminarium, organizowanym w odstępach dwuletnich (potem rzadszych) od 1979 do 1995 roku wzięło kilkunastu psychologów, a wśród nich: prof. prof. Marian Kulczycki, Zbigniew Skorny, Maria Porębska, Zofia Ratajczak, Katarzyna Popiołek, Henryk Kaja, Maria Straś-Romanowska, dr Marian Jędrzejczak; kilkunastu pedagogów, m.in.: Wanda Rachalska, Stefania Słyszowa, Teresa Hejnicka-Bezwińska, Teresa Kukołowicz, Bożena Wojtasik, Krystyna Ferenz; kilku andragogów: Olga Czerniawska, Józef Kargul, Ewa Kurantowicz, Mieczysław Malewski; kilku socjologów: Maria Trawińska, Janusz Goćkowski, Kazimierz Frieske, i inni badacze, jak: lekarze Włodzimierz Fijałkowski i Aldona Sito, językoznawca Jan Miodek, inż. rolnik Nikodem Sakson, prawnik Henryk Dolecki, kulturoznawca Adam Nobis. Gośćmi zagranicznymi seminarium byli prof. Brend-Joachim Ertelt i dr Bernhard Jenschke (por. materiały z I do VII seminarium „Poradnictwo we współczesnym społeczeństwie” ISSN 0239-6661. Wyd. UW).)

³ Tytuły kolejnych spotkań oraz nazwiska uczestników seminarium przedstawiłam w artykule omawiającym wkład prof. Olgi Czerniawskiej w konstruowanie poradoznawstwa (Kargulowa, 2021).

Poradoznawstwo jako dyscyplina

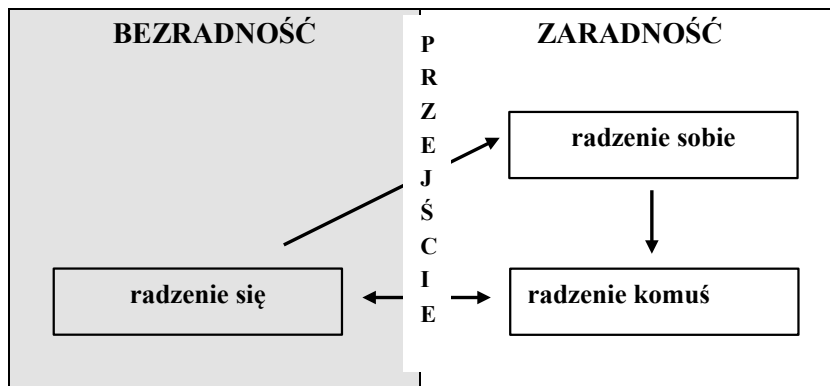
Dyscyplina w słownikowym znaczeniu to „podporządkowanie się przepisom regulującym stosunki wewnątrz grupy ludzi, karność, rygor, ustalony porządek”, ale także „dział, gałąź nauki lub techniki, dziedzina wiedzy, nauka” bądź dziedzina sportowa (*Słownik języka polskiego*, t. I. 1978, Warszawa: PWN, s. 487). Podział nauki na dyscypliny, dzięki uporządkowaniu i zsyntetyzowaniu wiedzy, ma ułatwić rozumienie otaczającego świata. Mając więc na myśli poradoznawstwo jako dyscyplinę naukową, powinniśmy postrzegać je jako ustrukturyzowany system wiedzy, wytwarzanej w sposób sformalizowany i zinstytucjonalizowany. W procesie rozwoju powinna ona sprostać tym kryteriom, jakie stara się spełniać każda gałąź nauki (Muszyński, 2020, s. 16):

- a) posiadać własny przedmiot badań, który może być współdzielony z innymi dyscyplinami;
- b) posiadać własny korpus specjalistycznej wiedzy dotyczącej przedmiotu badań, który nie może być współdzielony z innymi dziedzinami;
- c) posiadać własne teorie i koncepcje, które skutecznie organizują zgromadzoną specjalistyczną wiedzę;
- d) posiadać własną specjalistyczną siatkę terminologiczną dostosowaną do przedmiotu badań;
- e) posiadać własne metody badawcze pozwalające na eksplorację wybranego obszaru badań;
- f) dyscyplina musi także być instytucjonalnie widoczna w postaci nauczanych przedmiotów na wyższych uczelniach, w tworzonych specjalistycznych zakładach, katedrach, wydziałach, a także czasopismach czy stowarzyszeniach naukowych.

Jak widać, sprostanie wszystkim wymaganiom nie jest łatwe. Gdyby jednak się udało je osiągnąć, poradoznawstwo jako dyscyplina odzwierciedlałoby rzeczywistość i byłoby teorią pełną, zamkniętą, skończoną. Teoria ta zarówno uwzględniałaby chronologię czasową, zawierała ścisłe definicje, jak i określała to, co jest normalne, i to, co poza normę wykracza. Takie poradoznawstwo narzucałoby więc sposób oglądu świata i samego poradnictwa, określało strukturę i funkcje tej refleksji, konstruowało metanarrację na podstawie trzech rodzajów wiedzy: (1) teoretycznej (odpowiadającej na pytanie: co to jest poradnictwo?), w której dominowałyby wiedza eksplikacyjna, zarówno wyjaśniająca, a więc ukazująca zależności i prawa przyczynowo-skutkowe, jak i hermeneutyczna, ujmująca sens i znaczenie poradnictwa, czyli różne jego obrazy i interpretacje; (2) metodologicznej (jak badać poradnictwo) i (3) opisowej wiedzy praktyczno-technologicznej (jak uprawiać poradnictwo). Wiedza ta dotyczyłaby jednego przedmiotu badań, była uporządkowana, o jasno zakreślonych granicach i klarownej strukturze. Tworzący ją badacze – skupiając się na poradnictwie jako przedmiocie badań oraz przyjmując określone założenia i wartości – powinni posługiwać się precyzyjnie zdefiniowanymi pojęciami, wypracowanymi przez siebie teoriami i określoną metodologią. Zajmując się przedmiotem-poradnictwem i nie wychodząc poza granice swoich zainteresowań, musieliby przestrzegać pewnego porządku i narzuconego reżimu. Przestrzeganie

przyjętych zasad sprawiałoby, że analizowane przez nich poradnictwo byłoby postrzegane jako przedmiot jasno określony, jednowymiarowy, a opracowywane teorie dotyczyłyby wyłącznie jego.

Wydaje się, że w pierwszym okresie tworzenia czy wyodrębniania się nowej dyscypliny takie podejście jest bardzo pożądane, a być może nawet niezbędne. W wypadku konstruowania poradoznawstwa pojawiło się również, jednak w znacznie złagodzonej formie. Polegało przede wszystkim na określeniu przedmiotu badań, za który przyjęto poradnictwo jako swego rodzaju działanie społeczne, a potem także jako formę pomocy oraz relację i praktykę radzenia sobie, radzenia się i radzenia innym (Kargulowa, 1980; 2004–2011), jak też na zdefiniowaniu pojęć i terminów, takich jak porada, doradca, radzący się, doradztwo, doradzanie, sytuacja poradnicza, poradnik, poradnia itp. Kierując się intuicją i wiedzą potoczną, uzgodniono ich rozumienie, co umożliwiło posługiwanie się przyjętą siatką pojęciową i porozumiewanie się badaczy, uczestników seminarium oraz potwierdzało ich przynależność do tworzącej się grupy poradoznawców. W początkowym okresie, kiedy obowiązywał paradygmat pozytywistyczny, a przy podejmowaniu badań przestrzegane były uporządkowane, dość rygorystycznie stosowane procedury, dzięki którym dążono do odkrywania niejednokrotnie wcześniej nieznanymi cech uczestników danych procesów (tu poradniczych) i ich sposobów postępowania, w zależności od osobistych właściwości i/lub okoliczności, w których się znajdują, nie wybrano tej drogi, ale podjęto badania bliższe podejściu jakościowemu. Wprawdzie wzięto pod uwagę to, że „procesy zmian warunków rzeczywistości zewnętrznej (otoczenia) i psychicznych stanów rzeczywistości wewnętrznej (osobowości) muszą być tak uchwycone, aby możliwa była analiza wzajemnej gry pomiędzy tymi obiema wielkościami” (Tillmann, 1996, s. 29), jednak nie tyle doszukiwano się tu ścisłych związków i korelacji, ile sięgano do tzw. miękkich danych, uzyskanych z obserwacji, wywiadów i autorefleksji. Ponieważ każdy robił to na swój własny sposób, kierując się zdobytym doświadczeniem, intuicją, wyobraźnią, swoimi sposobami myślenia, swoją sprawnością intelektualną, a nawet fizyczną, nie odrywał się całkowicie od otoczenia, co stawiało go w sytuacji wyjątkowo złożonej. Z jednej strony bowiem tworzył ją skomplikowany świat poradniczej praktyki, którego był częścią, który był przez niego wytwarzany i badany; z drugiej, nie mniej skomplikowany świat nauki, którą współtworzył, opisując i interpretując swoją codzienną działalność. Używając kategoryzacji Normana K. Denzina i Yvonne Lincoln były to sytuacje charakterystyczne dla fazy badań etnograficznych tzw. rozmytych gatunków: „Ta nowa perspektywa przyjmowała za punkt wyjścia kulturowe reprezentacje i ich znaczenia [...] Głównym zadaniem teorii miało być zrozumienie lokalnej sytuacji” (Denzin, Lincoln, 2009, s. 44). Strukturę tak rozumianego poradnictwa oddaje poniższy rysunek:

Rys. 1. Struktura poradnictwa (źródło: Kargulowa A., 2023, s. 16)

Podjęte zabiegi, chociaż nie prowadziły do wytworzenia wiedzy opartej na ścisłych i niepodważalnych prawach przyczynowo-skutkowych, to jednak zaważyły na sposobie formułowania pewnych prawidłowości oraz pozwoliły na uzyskiwanie względnej autonomiczności wspomnianej grupy i wytworzenia się specyficznej wspólnoty, mającej swoją określoną tożsamość. Z czasem, pod wpływem zmian systemowych w zarządzaniu nauką i z przyczyn losowych, ta wspólnota się znacznie rozluźniła, jednak badania nad poradnictwem toczyły i toczą się nadal, prowadząc do pewnych odkryć i ustaleń (Kargulowa, 2021). Poniżej przytaczam niektóre prawidłowości, dotyczące poradnictwa jako jednowymiarowego przedmiotu badań:

- ▶ poradnictwo posiada swój przedmiot, jakim jest poradnictwo, określone dwoma binarnymi kodami: bezradność/zaradność, radzenie komuś/radzenie się (Siarkiewicz, Słowik, Bilon, 2021, s. 103)
- ▶ mapa problemów życiowych istotnych z poradniczego punktu widzenia obejmuje cztery ich główne rodzaje:
 - ◆ bytowe (materialne – pracy zawodowej; rodzinne – znaleźć partnera, założyć rodzinę, mieć dzieci; związane z działalnością w grupie społecznej; życia towarzyskiego – posiadanie przyjaciół, bliskich; związane z zabawą i wypoczynkiem),
 - ◆ podstawowe (somatyczne – zapewnienie sprawnego funkcjonowania organizmu);
 - ◆ psychiczne – zachowanie energii psychicznej, zapału do życia; utrzymywanie właściwego kontaktu z rzeczami – realizm; kontakty ze światem społecznym; właściwe nastawienie do siebie samego, wgląd w siebie),
 - ◆ integracyjne (związane z ustaleniem naczelných wartości życia; z określeniem naczelných zasad realizacji tych wartości; z przejawianiem wytrzymałości w ponoszeniu strat, powodzeniach i niepowodzeniach życiowych) (Kulczycki, 1998);

- ▶ w sytuacji poradniczej „człowiek w trakcie wspólnego konstruowania problemu zyskuje świadomość swego krytycznego położenia życiowego, a dopiero ona może stanowić warunek sformułowania ostatecznego zadania, jakim ma być rozwiązanie jego problemu. Konstruowanie problemu, czyli uzgadnianie jego sensu i znaczenia, jest jednak zawsze spotkaniem dwóch światów – doradcy i radzącego się” (Szumigraj, 2009, s. 182);
- ▶ „celem działań pomocowych nie jest tylko rozwiązanie problemu czy problemów jednostki, ale prowadzenie pomocy tak, by człowiek mógł odkrywać swoje zasoby, budować własną autonomię, zaakceptował siebie, dążył do odnalezienia sensu życia i próbował osiągać spełnienie, niejednokrotnie poprzez uświadomienie sobie kolejnych problemów” (Czerkawska, 2009, s. 134);
- ▶ udział w sytuacji poradniczej można traktować jako okazję do „emancypacji od” czynników utrudniających życie i stawanie się podmiotem, oraz „emancypacji do” poprawy jakości życia i swobodnego bycia sobą (Trębińska-Szumigraj, 2009, s. 166–167);
- ▶ w zależności od przyjętych koncepcji człowieka (Kozielecki, 1976): psychoanalitycznej i behawiorystycznej, poznawczo-rozwojowej lub humanistycznej, poradnictwo może odpowiednio być dyrektywne, dialogowe lub liberalne (Kargulowa, 2004–2011, s. 40), czyli zorientowane na: rozwiązywanie problemów, badanie problemów lub wspieranie/towarzyszenie osobom radzącym się (Vehviläinen; 2021, s. 71);
- ▶ radzący się może traktować poradę jako rezonansowe „dotknięcie” lub uzależnić się od pomocy doradcy („poradoholik”) (Kargulowa, 2018b);
- ▶ „w modelowym ujęciu radzimy się tych, którzy radzą sobie ze sobą, innymi ludźmi, całym otoczeniem pozaludzkim lub jako tacy są postrzegani przez nas bądź przez innych. Innymi słowy radzenie sobie może (powinno) być wynikiem radzenia się kogoś lub podstawą (warunkiem) radzenia komuś” (Siarkiewicz, Słowik, Bilon-Piórko, 2021, s. 105);
- ▶ zgłoszenie się po poradę może poprzedzać u radzącego się trzykrotne poczucie pęknięcia codzienności: pierwsze, kiedy sam próbuje uporać się z problemami; drugie, gdy upewnia się co do tego, że dla niego są one nierozwiązywalne bez udziału doradcy, i trzecie, kiedy przyjmuje pomoc i ponosi przy tym koszty psychologiczne (Kargulowa, 2004–2011, s. 131–143);
- ▶ konieczność skorzystania z porady przez bezradnego radzącego się może wywoływać jego zniechęcenie, poczucie anomii, obawę o stygmatyzację (Wojtasik, 2009, s. 208; Kargul, 2018);
- ▶ doradca może nieść pomoc jako ekspert, informator, konsultant, spolegliwy opiekun lub leseferysta (Wojtasik, 1993, s. 57);
- ▶ adekwatnie do stylu pracy doradcy (ekspert, informator, konsultant, spolegliwy opiekun, leseferysta) zmniejsza lub zwiększa się zakres i rola jego władzy w dwuosobowej relacji (Mielczarek, 2009, s. 363);

- ▶ w mediacji, podobnie jak w poradnictwie, głównymi czynnikami kształtującymi przebieg i rezultaty poradniczej relacji są: struktura osobowości uczestników i sposób prowadzenia mediacji przez mediatora (Dragon, 2018, s. 155–156);
- ▶ w rozwiązywaniu problemów psychologicznych/egzystencjalnych jest preferowany doradca liberalny, zaś w rozwiązywaniu problemów natury „technicznej” – doradca dyrektywny (Wojtasik, 1993);
- ▶ korzystanie z porady wiąże się z akceptowaniem narzucanych przepisów i reguł działania organizacyjnego lub stawianiem im oporu, wymaga więc pewnej gotowości radzącego się do wejścia w poradniczą relację (Kulczycki, 1998);
- ▶ relacja doradca–radzący się może przyjąć trojaki kształt i być: współdziałaniem, walką lub korzystaniem z pomocy „zakupionego przyjaciela” (Kargulowa, 2011);
- ▶ „prawdziwy dialog w poradnictwie to nie tylko wypowiedane słowa, lecz także to, co dzieje się w relacji pomiędzy rozmówcami” (Drabik-Podgórna, 2009, s. 121);
- ▶ sytuacja poradnicza jest okazją do uczenia się siebie zarówno radzącego się, jak i doradcy (Minta, 2009, s. 237–239);
- ▶ udział w sytuacji poradniczej czynny lub bierny (oglądanie poradnictwa w telewizji) może być formą edukacji pozaformalnej albo nieformalnej (Zielińska-Pękał, 2019, s. 137);
- ▶ poradnictwo, poprzez jego zmediatyzowanie, zostało w dużej mierze „udomowione” i przekształcone w „autoporadnictwo” (Zielińska-Pękał, 2019, s. 28 i nn.);
- ▶ poradnictwem może być nie tylko to, co zachodzi w sytuacji poradniczej, ale i inne zdarzenie czy artefakt, który zmienia sposób dostrzegania problemu, pomaga rozwiązać problem, zmienić sposób bycia, styl życia i zostaje uznawany i używany jako „porada” (Siarkiewicz, 2010, s. 155–180).

Wymienione tu prawidłowości, jak również te przytoczone poniżej, stanowią jedynie przykłady konceptualizacji poradnictwa jako celowego działania lub relacji społecznej i dalece nie wyczerpują wszystkich osiągnięć badaczy poradniczej praktyki.

Warto także wspomnieć, że dopracowano się stosunkowo wcześniej odrębnych autorskich koncepcji poradnictwa: dla dorosłych i gerontologicznego (Olga Czerniawska), rodzinnego (Teresa Kukołowicz i Maria Trawińska), zawodowego/kariery (Wanda Rachalska, Marcin Szumigraj i Bożena Wojtasik) (zob. Kargulowa, 2018a; Szumigraj, 2011; Wojtasik, 1997), a następnie poradnictwa dialogicznego (Drabik-Podgórna, 2009), egzystencjalnego (Czerkawska, 2013), medialnego (Zielińska-Pękał, 2019), międzykulturowego i wielokulturowego (Bilon-Piórko, 2013; Słowik, 2016) oraz psychologicznych i społecznych podstaw pracy doradcy (Kulczycki, 1998; Straś-Romanowska, 1996; Wojtasik, 2011). Wspomniane koncepcje były rozwijane i modyfikowane w dalszych analizach oraz konfrontowane z koncepcjami

bardziej rozwiniętymi, jak np. „doświadczeniowego uczenia się” Gastona Pineau (2021), czy *Life Designe* Marka Savickasa i Jeana Guicharda (Savickas i in., 2014).

Widoczne są także inne symptomy autonomiczności poradownictwa. W kolejnych badaniach okazało się, że stosowane w metodologii nauk społecznych metody badań ilościowych i jakościowych są tutaj na równi przydatne (Kargulowa, 1989), jednakże główną rolę, w zrozumieniu zjawiska, jakim jest poradnictwo, odgrywa – zaproponowany przez Elżbietę Siarkiewicz (2010, s. 35 i nn.) – immersyjny wgląd w proces konstruowania relacji poradniczej jako relacji społecznego rezonansu oraz w zachodzące wówczas procesy wewnętrzne doradców i radzących się. Podejmując go, badacz staje się swoistym medium w relacji świata nauki oraz badanego i współtworzonego świata społecznego. Jego zadaniem jest bowiem nie tylko rozumienie i poznanie swego „świata życia” i „świata życia” wspomaganego, ale także pobudzanie, aktywizowanie go, udzielanie mu pomocy w wykonaniu „pracy biograficznej” w celu polepszenia jakości swego życia. W związku z tym można przyjąć, że immersja (zanurzenie, wejście w głąb, rozumny wgląd – jak chce Jürgen Habermas [2002, s. 49]) jest jednak podstawową – choć nie jedyną – metodą badań, w dyscyplinarnym ujęciu poradownictwa.

Innym dowodem na autonomiczność i pewną dojrzałość poradownictwa jako dyscypliny jest pojawienie się procesów, w toku których wiedza o poradnictwie stała się generatywna, czyli uzyskała zdolność wytwarzania obiektów i zjawisk, które pozornie jedynie opisywała. Mam tu na myśli dorobek tych badaczy, dla których wiedza poradownicza okazała się swoistym drogowskazem w pisaniu rozpraw doktorskich, z których większość została opublikowana (Anna Bilon, Alicja Czerkawska, Violetta Drabik-Podgórna, Maciej Jeż, Alicja Kargulowa, Joanna Minta, Marcin Szumigraj, Ewa Trębińska-Szumigraj, Bożena Wojtasik, Agnieszka Zembrzuska, Edyta Zierkiewicz i in.), rozpraw habilitacyjnych (Kargulowa, Jolanta Lernart, Elżbieta Siarkiewicz, Barbara Skałbania, Bożena Wojtasik), prac profesorskich (Kargulowa, Magdalena Piorunek), autorskich książek (Olga Czerniawska – 1977; Ewa Dębska – 2020; Kargulowa – 2004–2011; Marian Kulczycki – 1998; Barbara Skałbania – 2009; Aneta Słowik – 2016; Bożena Wojtasik – 2011; Zdzisław Wołk – 2006; Daria Zielińska-Pękał – 2019 i in.) oraz artykułów (m.in. Aszkiełowicz & Ładyżyński, 2020; Bilon, 2010, 2013; Drabik-Podgórna, 2013; Kargulowa, 2013; Lernart, 2016), a także redagowania materiałów pokonferencyjnych i prac zbiorowych, pisanych z pozycji poradownicy.

Dzięki badaniom, krytycznym analizom i refleksyjnym dociekaniom wiedza poradownicza, w postaci różnie nazywanych wykładów, ćwiczeń, konwersatoriów, warsztatów i praktyk terenowych, stała się przedmiotem akademickiego kształcenia doradców, głównie na takich kierunkach, jak pedagogika i psychologia (por. Kola, 2020; Kławsiuć-Zduńczyk, 2020; Krawczyk, 2016). Na uczelniach wyższych powstały zakłady, instytuty i katedry mające w nazwie poradnictwo, doradztwo lub poradownictwo. W Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, z inicjatywy prof. Jeana Guicharda i przy znacznym udziale Violetty i Marka Podgórných,

powołano Katedrę UNESCO Całozyciowego Poradnictwa Zawodowego (Chair on Lifelong Guidance and Counseling) organizującą międzynarodowe konferencje, warsztaty i spotkania z czołowymi badaczami poradnictwa na świecie⁴. Ponadto – jak odnotowuje Jean Guichard (2022, s. 22) –

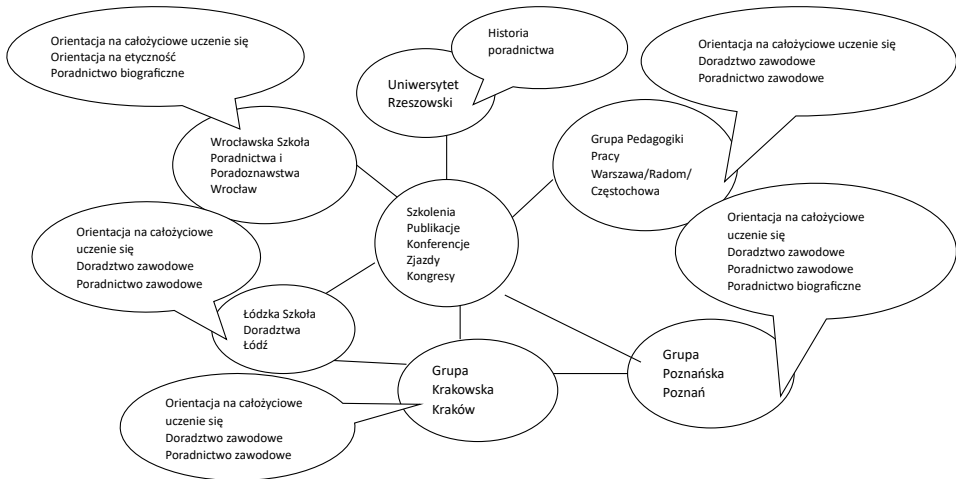
powstała na Uniwersytecie Wrocławskim Katedra UNESCO prowadzi program UNITWIN, poświęcony konstruowaniu kariery i życia na rzecz zrównoważonego rozwoju i godnej pracy (poradnictwo, doradztwo i edukacja), w którym uczestniczy około dwudziestu uczelni. Grupa ta organizuje konferencje i prowadzi szeroką działalność publikacyjną, której owocem są, między innymi, dwie monografie (Cohen-Scali i in., 2018; Guichard i in., 2016). Przedsięwzięcia te realizowane są bez żadnych specjalnych funduszy. Prace Katedry UNESCO i programu UNITWIN odbywają się poniekąd na obrzeżach regularnej działalności zaangażowanych badaczy i jednostek uczelnianych.

Powstało też Naukowe Towarzystwo Poradownicze, wydające własne dwujęzyczne (polski i angielski) czasopismo *Studia Poradownicze/Journal of Counseling* i organizujące studyjne spotkania. W Komitecie Nauk Pedagogicznych PAN wyłoniła się Sekcja Poradnictwa Pedagogicznego.

Zamieszczony rysunek przedstawia ośrodki akademickie, w których podejmowane są badania nad poradnictwem.

Sytuacja przedstawiona na rysunku dotyczy początków lat 2000, w związku z czym nie uwzględniono na nim wszystkich dzisiaj znanych ośrodków oraz prężnie pracujących stowarzyszeń. Trzeba tu bowiem wspomnieć jeszcze o Uniwersytecie Warszawskim i badaniach dotyczących poradnictwa kariery (Dębska, 2020) oraz serii prac wydawanych przez Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej (m.in.: Czerkawska, Czerkawski, 2005; Minta, 2012; Paszkowska-Rogacz, 2003; Wojtasik, 2011), o UMK w Toruniu i o UMCS w Lublinie, gdzie jest uprawiane i poddawane refleksji poradnictwo dla studentów. Nie można też pominąć prężnie działającego Stowarzyszenia Doradców Szkolnych i Zawodowych Rzeczypospolitej Polskiej, które organizuje coroczne ogólnopolskie konferencje szkoleniowe w zakresie poradnictwa kariery oraz lokalnych inicjatyw, jak np. Fundacja Imago (Górka, 2020), czy portal internetowy „Mapa Karier”, świadczący wirtualną poradniczą pomoc (Piątkowski, w tym numerze).

⁴ Dotychczas zorganizowane zostały następujące konferencje międzynarodowe: *Poradnictwo kariery i dialog dla zrównoważonego rozwoju*, 2013; *W jaki sposób poradnictwo Life Design może przyczynić się do sprawiedliwego i zrównoważonego rozwoju oraz godnej pracy na całym świecie?* 2015; *Poradnictwo Life Design na rzecz zrównoważonego rozwoju i godnej pracy*, 2016; *Poradnictwo na rzecz solidarności, sprawiedliwości społecznej i dialogu w zróżnicowanym świecie*, 2018; *Zasady i cele poradnictwa dla zrównoważonego rozwoju w czasach turbulencji*, 2022.

Rys. 2. Ośrodki badawcze poradnictwa w Polsce (źródło: Szumigraj M., 2011, s. 160)

Wymienione procesy, fakty i artefakty wprowadzając zdają się świadczyć o znacznym zainteresowaniu problematyką poradnictwa, o pewnej dojrzałości poradnictwa jako dyscypliny naukowej i jej generatywnej roli, jednakże nie można powiedzieć, że tworząca ją wiedza zamknęła się w jasno zakreślonych granicach. Rozwiązywane problemy badawcze są bowiem stałym przedmiotem rozważań zarówno paradygmatów, przedstawicieli innych nauk, jak i refleksyjnych praktyków, z którymi interakcja okazała się nie tylko nieunikniona, ale niezbędna i naukotwórcza. Stąd trzeba spojrzeć na paradygmaty zarówno jak na wiedzę przynależną odrębnej dyscyplinie, jak i na wiedzę multidyscyplinarną, interdyscyplinarną i transdyscyplinarną

Multidyscyplinarny sposób konstruowania paradygmatów

Marcin Muszyński (2020, s. 18) i Stefan Nowak (1979, s. 19) podkreślają, że wytwarzanie wiedzy w duchu multidyscyplinarności polega na dostrzeżeniu i otworzeniu się tych badaczy reprezentujących różne dziedziny wiedzy, którzy zajmują się tym samym problemem. Ich przede wszystkim obowiązują zasady dotyczące uprawianej przez siebie dyscypliny, ale najczęściej – ponieważ ze względu na jej dojrzałość, udział w procesie tworzenia się jej mają poza sobą – podjęcie nowej problematyki bierze się z ich osobistych zainteresowań. W podejściu multidyscyplinarnym chodzi bowiem o poszerzanie granic interpretacyjnych lub uzupełnianie wiedzy dziedzinowej, przez stosowanie różnorodnych metod jej pozyskiwania, bądź przedstawiania różnych podstaw teoretycznych czy metodologicznych, czyli o jej kontekstualizację. Tak było odnośnie do paradygmatów, gdyż chodziło tu o sytuację,

w której – mówiąc językiem Nowaka – pod szyldami innych nauk prowadzone były badania, powstawały pewne ustalenia i odkrycia dotyczące poradnictwa.

Już w początkowym okresie konstruowania poradownictwa wyraźnie zaznaczyły się dwa podejścia do poradnictwa jako określonego zjawiska: psychologiczne i socjopedagogiczne. Psychologowie przede wszystkim skoncentrowali się na przeżyciach wewnętrznych osób wchodzących w poradniczą relację oraz dochodzili jej znaczenia w osobotwórczych procesach biografizacji, autobiografizacji i heterobiografizacji (Conceição Passeggi, 2021, s. 18 i inni). Pedagodzy, zwłaszcza pedagodzy społeczni i andragodzy – na procesach doradzania jako działania społecznego, biograficznego uczenia się, uczenia się siebie oraz na kontekstach społecznych poradniczej praktyki. Jedne i drugie penetracje początkowo były prowadzone niezależnie od siebie, a wzbogacone zostały przez badania dotyczące poradnictwa prawnego, rolniczego, medycznego itp., analizowanego przez przedstawicieli odnośnych dziedzin. Wprawdzie przedstawiciele takich nauk jak prawo, rolnictwo czy medycyna skupiali się raczej na instrumentalnych aspektach formułowania i przekazywania porad, wskazówek czy informacji, pozostając specjalistami w swoich dziedzinach wiedzy – a poradnictwo jako takie nie stało się przedmiotem ich głównych zainteresowań – jednakże ich rozważania okazywały się przydatne dla poznania kontekstów radzenia sobie, radzenia się i radzenia innym, co pozwalało dostrzegać obecność poradnictwa w szerszej przestrzeni społecznej i zachęcało do poszukiwań interdyscyplinarnych. Gdyby próbować dochodzić jego rozumienia w różnych dziedzinach, można – mając na uwadze ich przedstawicieli – wymienić: andragogikę – wydarzenie edukacyjne w całościowym uczeniu się; pedagogikę – użycie porady jako środka wychowania; psychologię – relacja międzypersonalowa lub sytuacja problemowa; socjologię – proces społeczny lub działanie instytucji-poradni; prakseologię – celowe działanie społeczne; etnometodologię – obyczaj; etnografię – performatywne zdarzenie lub biograficzne doświadczenie; kulturoznawstwo – element stylu życia; filozofię – sposób bycia „w” / „z” / „dla” innego lub spotkanie rezonansowe; migratologię – wsparcie w sytuacji *floatingu*; politykę – instrument sprawowania władzy; wreszcie politykę społeczną – forma pomocy albo wsparcia społecznego (Siarkiewicz, Słowik, Bilon-Piórko, 2021, s. 104). Dokonując przeglądu tych konceptualizacji, można zauważyć, iż znalazł tu odbicie pogląd Edmunda Mokrzyckiego, który twierdzi, że „refleksja na temat człowieka, społeczeństwa, kultury itp., nigdy nie jest refleksją pozbawioną empirycznych podstaw, jako że zawsze ma oparcie w bogatym materiale własnych doświadczeń psychicznych i społecznych” (Mokrzycki, 2007, s. 158).

Multidyscyplinarne podejście zdają się oddawać przytoczone dwie prawidłowości:

- ▶ **socjopedagogiczna:** poradnictwo jest obecne w takich działaniach i społecznych strukturach, jak życie rodzinne (Czerniawska, 1977 i in.), praca (Guichard, 2018 i nn.), autoplacement (Minta, 2003), tutoring (Zembrzuska 2009), pomoc socjalna (Kłodkowska, red. 2017), streetworking (Dec 2012), coaching

(Podgórnym, Drabik-Podgórną, 2015), rehabilitacja (Oleniacz, 2012), emigracja (Słowik, 2016), mediacja (Dragon, 2014), udzielanie porady prawnej, medycznej, rolniczej itp.; pomoc udzielana przez nauczycieli (Gołębniak, 2009), nauczycielom (Kwaśnica, 1994) i studentom (Rosalska, 2018);

- ▶ **psychologiczna:** osoba radząca się w zależności od obrazu siebie i swego położenia życiowego może wchodzić w sytuację poradniczą z trojakiem nastawieniem:
 - ◆ chwiejnym, reprezentowanym przez osoby chcące uzyskać pomoc, lecz doświadczające niezadowolenia z konieczności skorzystania z niej;
 - ◆ wymuszającym, charakteryzującym osoby, które są zainteresowane nie tyle współpracą z doradcą, ile potwierdzeniem pomysłu na własne rozwiązanie problemu;
 - ◆ zorientowanym na współpracę i otwartym na zmiany (Kulczycki, 1980, s. 88–90);
- ▶ „ustalenie dla siebie wartościowego ukierunkowania życiowego jest zasadniczym celem każdej pracy nad sobą i każdej współpracy doradcy z osobami zgłaszającymi się do niego” (Kulczycki, 1992, s. 66).

Wymienione tu doświadczenia psychiczne, działania i struktury społeczne, a także inne, o których nie ma tu mowy, przeważnie są przedmiotem badań dyscyplin, które dysponują własnym zasobem wiedzy, takich jak: psychologia, pedagogika, socjologia, a także: organizacja i zarządzanie, polityka socjalna, medycyna, migratologia, pedeutologia itp., w których poradnictwo jest traktowane jako jedna z występujących form pomocy realizowanej w diadzie: doradca–radzący się, w realu lub wirtualnie.

Interdyscyplinarne podejście w konstruowaniu poradownictwa

Zupełnie inaczej rzecz się ma w podejściu interdyscyplinarnym. Ma ono miejsce „najczęściej [...] w pracy zespołowej, w której rozwiązywane są złożone problemy badawcze. (...) Uwidacznia się to w przyjmowaniu w projekcie badawczym wspólnych założeń, wspólnych koncepcji/teorii/modeli, wspólnej siatki pojęciowej oraz wspólnego sposobu analizy i interpretacji” (Muszyński 2020, s. 20; zob. też Tillmann, 1996, s. 29). Proces tworzenia wspólnej wiedzy, nazwany procesem triangulacji teoretycznej lub/i metodologicznej (Malewski, 2022), zachęca badaczy do przekraczania granic własnych dyscyplin oraz poszukiwania nowych teorii lub nowych metodologii, pozwalających na innowacyjne rozwiązywanie danego problemu badawczego. Na zalety tego podejścia zwraca uwagę Wojciech Doliński (2016, s. 9–10), pisząc:

wystawienie się bez zasłon i zabezpieczeń na bezpośrednią konfrontację z tym, co [...] inne i obce oraz w konsekwencji pozwolenie sobie na bycie zdumionym

i zaskoczonym otwiera szerokie możliwości interakcyjnego uwspólnienia stanowisk [...]. Gdy dokonuje się to po obu stronach i każdy z partnerów, wiernym swym racjom, rozważa też racje przeciwnie, można w końcu przez niedostrzegalny, ale też niedowolny przekład punktów widzenia [...] dojść do ustalenia wspólnego języka i wspólnej konkluzji. Warto podejmować wysiłek transgresji w teorii i stosowanych metodach badań, ponieważ nawet brak zgodnych konkluzji otwiera nowe, często nierozpoznane kierunki dociekań badawczych.

Dzięki uwspólnionemu postępowaniu uzyskana wiedza nie narasta w sposób linearny, ale tworzy sieć powiązanych ze sobą odkryć, ujętych w postaci hipotez, praw, prawidłowości, teorii.

Poradownictwo – jako wiedza o specyficznym zjawisku społecznym: o metodach, formach organizacyjnych, celach, środkach, procesach, efektach, strategiach bycia, zachowania się, doświadczania i działania interesariuszy poradnictwa, oraz o różnych metodach jego badania – od początku wyodrębnia się jako nauka interdyscyplinarna i interparadygmatyczna. Potwierdzają to zarówno ogólne jej określenie jako nauki o radzeniu sobie (proces psychologiczny), radzeniu się kogoś (proces społeczny) i radzeniu innym (proces pedagogiczny/andragogiczny), jak i opisy specyfiki powstałych wówczas relacji, interakcji, faktów i zjawisk oraz ich mikro-, mezo- i makrokontekstów (por. Materiały z seminarium „Poradnictwo we współczesnym społeczeństwie” oraz Guichard, 2018; Kłodkowska [red.], 2017; Siarkiewicz & Wojtasik [red.], 2016; Zierkiewicz & Ładyżyński, [red.] 2014 inni).

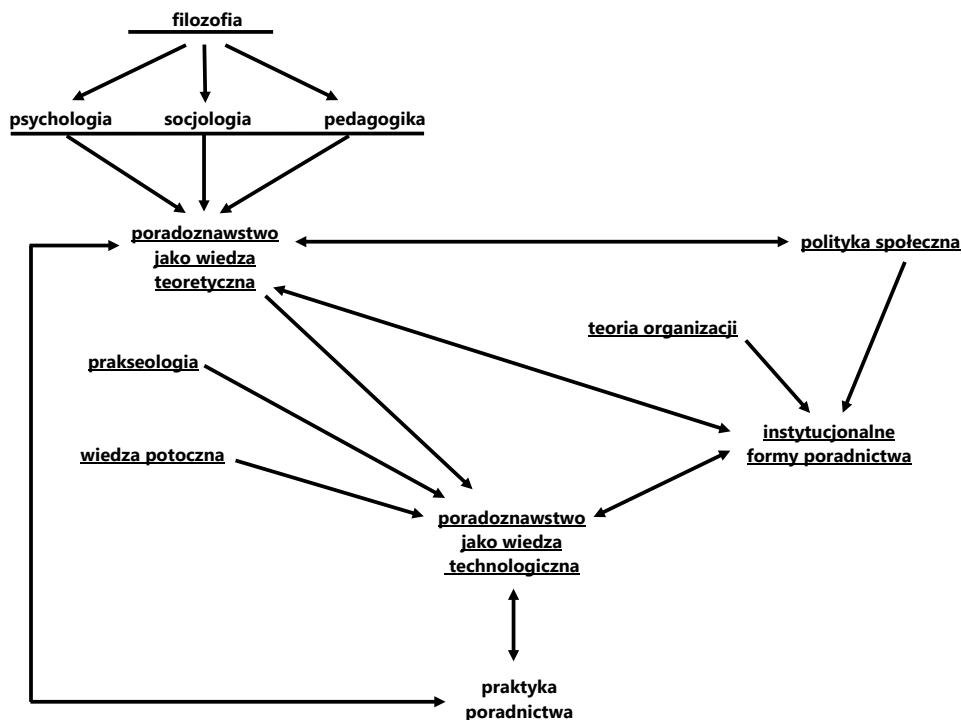
Poradownicy, integrując ogólną wiedzę o poradnictwie i „przerzucając pomosty pomiędzy dyscyplinami”, które ze sobą wcześniej pozostawały w stosunku multidyscyplinarnym, zdają się korzystać nie tylko z ich dorobku, ale również z naukownictwa oraz odkryć dokonanych w takich dziedzinach wiedzy, jak filozofia, nauki humanistyczne, medyczne, techniczne, biologiczne i inne, nawet wówczas, gdy w tych dziedzinach poradnictwo bywało traktowane raczej marginalnie. Odnosnie do metodologii ustalono, że – ze względu na złożoność samego przedmiotu – poradnictwo wymaga zarówno badań interdyscyplinarnych (scalających wiedzę z różnych dziedzin), jak i interparadygmatycznych (sięgających do różnych założeń i rozwiązań metodologicznych). Tym samym nie tyle powinna być opracowywana specjalna metodologia poradownictwa, ile wykorzystywany dorobek metodologiczny nauk humanistycznych i społecznych, z których będzie czerpać nowo tworzona dyscyplina. Wymienione wcześniej podejście badawcze: imersja – jako najbardziej przydatne w badaniach poradownictwa – mieści się w metodologii tych nauk. Inną metodą, która wydaje się równie przydatna ze względu na specyfikę poradnictwa uprawianego na poziomach: osobistym, mikro, mezo, makro i próby połączenia wkładu różnych nauk w budowanie jego teorii, jest socjologiczny miniaturyzm. Za Johnem F. Stolte, Garym Alanem Fine i Karen S. Cook (2009) można przyjąć, że jest to podejście atrakcyjne i poznawczo nowe, które pozwala na interpretacje działań instytucji oraz procesów jednostkowych i społecznych,

jako głównego celu „socjologicznej psychologii społecznej”. „Miniaturyzm zakłada, że procesy te mają charakter wielopoziomowy (*processes transcend levels*)” (Stolte, Fine & Cook 2009, s. 186). W związku z tym: po pierwsze, zjawiska, które możemy zaobserwować na jednym poziomie, mogą także występować na innych poziomach; po drugie, zachowanie jednostek można w pewnych okolicznościach traktować jako reprezentatywne dla większych całości społecznych i wówczas działania danej jednostki mogą być uznane za działania aktora zbiorowego; i po trzecie, że sytuacje dają się uogólniać, co jest przydatne, „by uprawomocnić i uzasadnić wartość zarówno eksperymentów laboratoryjnych, jak i badań etnograficznych” (Stolte, Fine & Cook 2009, s. 187). Socjologiczna psychologia społeczna koncentrując się na jednym temacie, w tym wypadku na ludzkiej bezradności lub zaradności, bądź radzeniu się/sobie/innym, pomimo że na ogół rezygnuje z zajmowania się tematami bardziej rozległymi i skomplikowanymi, umożliwia badaczowi uzyskanie dostępu do szerszego zestawu czynników przyczynowych, generujących określone zjawisko (Stolte, Fine & Cook 2009, s. 188). Tym samym daje możliwość patrzenia na rzeczywistość społeczną w kategoriach transcendencji, reprezentatywności i określonego sposobu uogólnienia, co buduje mosty porozumienia między przedstawicielami różnych nauk społecznych i wychodzi poza myślenie jednodyscyplinarne. Miniaturzyści napotykają jednak poważne przeszkody i ograniczenia, gdy podejmują się budowania odrębnej teorii. Zdaniem cytowanych autorów „główne ograniczenia to: różnice dotyczące przedmiotu działań (*content*), różnice między populacjami oraz różnice w obrębie procesu, występujące pomiędzy różnymi poziomami skali mikro-makro” (Stolte, Fine & Cook, 2009, s. 190). Stąd w budowaniu poradoznawstwa ważnym zadaniem jest przekraczanie tych granic i wielostronne opisywanie procesów radzenia, doradzania i radzenia sobie, lokujących się w różnych okresach historycznych i na różnych poziomach życia społecznego. Wyjście od samego zdarzenia lub sposobu bycia czy sposobu zachowania się danej jednostki, jakim jest poszukiwanie, otrzymanie/udzielanie porady, bądź samodzielne radzenie sobie z problemem, pozwala bowiem na odsłanianie zarówno kontekstów psychologicznych lub społecznych tego zjawiska/sytuacji, jak i na kulturowe, ekonomiczne albo polityczne jego uwikłania na mikro-, mezo-, makropoziomie⁵. Jak widać, jest to podejście całkowicie zorientowane na interdyscyplinarność. Można uznać je za intuicyjnie stosowane od początku we wszystkich badaniach poradoznawczych (Kargulowa 2023, s. 9–10). W badaniach tych oparto się też na filozofii

⁵ Przykładem na interdyscyplinarne ujmowanie poradnictwa może być definicja Sanny Vehviläinen, wg której poradnictwo to „zasadzające się na współpracy działanie instytucjonalne, które wspiera znaczące procesy życiowe jednostek i grup w taki sposób, że ich sprawczość i poczucie uczestnictwa zostają wzmocnione. Mogą być to procesy uczenia się, wzrostu, rozwoju, pracy i projektowania życia. Sprawczość rozumiana jest przy tym jako relacja zachodząca między jednostkami a społeczeństwem i ujmowana jest intersekcjonalnie (tj. z uwzględnieniem rozmaitych mechanizmów nierówności społecznych)” (Vehviläinen, 2021, s. 66).

jako ogólnej wiedzy o człowieku, poddającej refleksji płytkiej i głębokiej/„intensywnej” – w terminologii Anthony Giddensa (Giddens, 2003; Bilon, 2013) – reguły jego egzystencji.

W pewnej mierze oddaje to poniższy rysunek.

Rys. 3. Schemat relacji między poradnictwem a poradownictwem
(źródło: Hejnicka-Bezwińska T., 1988, s. 76)

Jak widać, największe szanse w odniesieniu do badań poradnictwa zdaje się ciągle mieć integracja nauk psychologicznych, pedagogicznych i socjologicznych. Nauki te wraz z zainteresowaniem się codziennością, społeczną praktyką i autorefleksją używają podobnej terminologii do określenia zjawisk, faktów i procesów obecnych w poradnictwie, a znanych jako bezradność, zaradność lub radzenie sobie, radzenie się i radzenie innym. Przytoczona definicja poradnictwa (radzenie sobie/się/innym) zawiera terminy zaczerpnięte z tych nauk i wydaje się możliwa do zaakceptowania przez jej przedstawicieli przy uwzględnieniu inter- i intraspolecznych procesów, czyli wewnętrznych (przeżyciowych) i zewnętrznych (fizycznych) kontekstów poradnictwa. Wśród najbardziej charakterystycznych dla interdyscyplinarnego ujęcia prawidłowości można wymienić te, które integrują zarówno tę wiedzę, jak i inną, dotyczącą takich kwestii, jak organizacja i przemiana życia społecznego,

zdrowie psychiczne, środki przekazu wiedzy oraz ich zalety i zagrożenia, jakie niosą, problemy wychowania, opieki, polityki, ekonomii itp. A oto niektóre przykłady:

- ▶ poradnictwo jako zjawisko społeczne ma swój wymiar horyzontalny i wartościowy (Czerńska, 1977, s. 33–35);
- ▶ przedmiotem badań poradniczych mogą być nie tylko działania intencjonalne, konwencjonalnie przypisane doradcy, wynikające z jego roli zawodowej, ale także osobiste sposoby radzenia sobie ludzi z problemami życia codziennego (Czerńska, 2009; Drabik-Podgórska, 2009; Szumigraj, 2009 i inni);
- ▶ w społecznej świadomości zmieniło się znaczenie poradnictwa „osobistego”. Obecnie komercjalizacja poradnictwa przyczynia się do traktowania jego usług jako pewnej nobilitacji (m.in. własny doradca finansowy, doradca wizerunku), a nie tylko jest powodem stygmatyzacji, gdyż o dostępie usług poradniczych decyduje czynnik ekonomiczny (Kargulowa, 2018b);
- ▶ poradniczy boom prowadzi do deformacji roli doradcy, stwarzając warunki do nadużyć i nieetycznych praktyk poradniczych (doradca cynik) (Kargulowa, 2004–2011);
- ▶ relacja doradca–radzący się nie zawsze zostaje nawiązana w sposób tradycyjny, kiedy radzący się zwraca się o pomoc, ale może się przydarzać incydentalnie w różnych okolicznościach, stając się specyficznym performansem, wywołującym zmiany (Siarkiewicz, 2016);
- ▶ korzystanie z porady może być aktywnym jej współkonstruowaniem w relacji doradca–radzący się, czytaniem poradnika lub oglądaniem poradniczego seansu w programie telewizyjnym (Zielińska-Pękał, 2019; Zierkiewicz, 2004);
- ▶ aranżacja przestrzeni instytucji poradniczej ma swój wymiar kulturowy, ale także znaczenie dla organizacji i przebiegu pomocy (Siarkiewicz, 2010; Skąłbani, 2011; Mielczarek 2011).

W formułowaniu przytoczonych prawidłowości łączona jest wiedza pochodząca z różnych nauk: humanistycznych, ekonomicznych, politycznych, a także uwzględniana rola urzędów technicznych oraz uchwycona zmienność otaczającej rzeczywistości.

Transdyscyplinarność wiedzy poradniczej

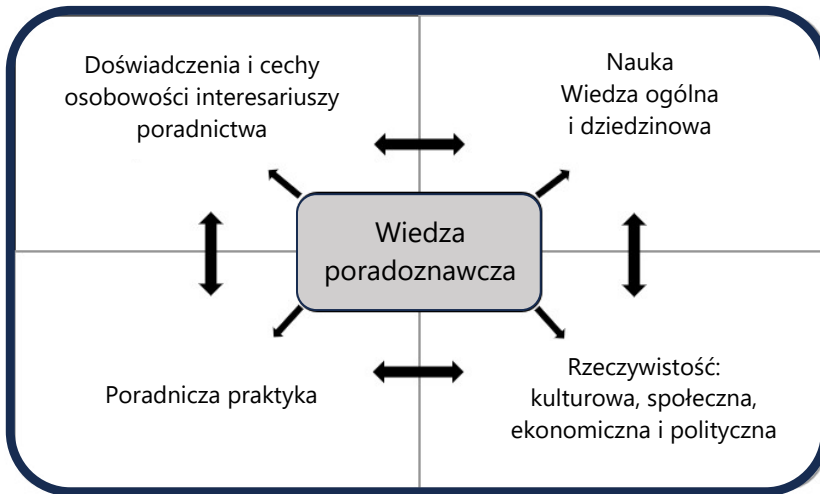
Wracając do artykułu Marcina Muszyńskiego (2020, s. 22), trzeba zgodzić się, że „transdyscyplinarność przekracza granice instytucjonalne, dyscyplinarne i paradygmatyczne. [...] Komunikuje ze sobą dyscypliny, a także obejmuje swoim poznaniem praktykę wytwarzania wiedzy”. Wiąże w jedno odległe ze sobą aspekty rzeczywistości oraz formy i praktyki wytwarzania wiedzy, które warunkują istnienie określonych stanów rzeczy, przyczyniając się do ich powstania i trwania. Doliński (2016, s. 9) przypomina, że wówczas „nie chodzi [...] o to, aby przedstawiciele każdej

z dyscyplin z osobna działali wbrew zasadom wypracowanym w każdej z nich, lecz by ich celem było znalezienie tego, co łączy różne dziedziny albo przynajmniej o wspólne wskazanie kierunku dalszych poszukiwań”. Transdyscyplinarny sposób wytwarzania wiedzy zmierza bowiem do konstruowania „teorii jednoczącej, uspojnającej” różne światy życia i obszary współczesnej rzeczywistości, wiedzy generatywnej, tzn. sprzyjającej wytwarzaniu obiektów i zjawisk, które są społecznie uznawane za realne i warte poznania, oraz wytycza nowe drogi prowadzenia badań. Jak dowodzi Muszyński (2020, s. 22):

Poszukiwanie jedności odbywa się poprzez krytyczną, filozoficzną i ponad naukową refleksję. Akceptuje się tu różnorodność perspektyw. Zwraca się tu uwagę zarówno na to, co widać, jak i to, co jest niewidoczne i jeszcze niepomyślane. Rzeczywistość w tym ujęciu jest wielowymiarowa, złożona i objawia się na wielu połączonych ze sobą płaszczyznach.

Autor ten rozpatruje kilka trendów związanych z transdyscyplinarnym sposobem wytwarzania wiedzy, z których najnowszy łączy się nie tylko z rekonfiguracją i rekontekstualizacją wiedzy dziedzinowej, ale głównie z jej performatywną rolą, czyli z poszerzaniem podmiotów biorących udział w jej konstruowaniu i przekazie. Mając zatem na względzie wytwarzanie, społeczny obieg i dystrybuowanie wiedzy, przy transdyscyplinarnym ujęciu, w odniesieniu do poradoznawstwa przede wszystkim będzie chodziło o dwa ostatnie procesy. Ich uruchomienie i rozwój są możliwe do uchwycenia dzięki temu, że najbardziej ogólna dyrektywa metodologiczna, jaka została przez poradoznawców przyjęta, dotyczy uwzględniania aktywnego, dynamicznego, intensywnego rezonansowego związku poradnictwa z jego kontekstem społecznym, kulturowym, ekonomicznym i politycznym. Stąd kontekst ten nie jest traktowany jedynie jako tło poradniczej praktyki, ale jako podmiot pozostający z nią w interaktywnych związkach i ścisłych relacjach, których rodzaj zasada się we „wrażliwości” tej praktyki na zachodzące zmiany i wymusza ich uwzględnianie (Bilon, Kargul, 2012). Czyli modyfikuje „semiotechnikę” – jak powiedziałby Michel Foucault (1998, s. 100) – poradnictwa. Jednocześnie kontekst „wykorzystuje” poradnictwo w wywoływaniu tych zmian. Uznano bowiem, iż poradnictwo – przedmiot badań poradoznawstwa – jako swoista praktyka społeczna, nie tylko zinstytucjonalizowana, ale także pojawiająca się niejako naturalnie w codziennych międzyosobowych relacjach, kieruje się określonymi regułami, zarówno ogólnymi, stanowiącymi kulturowy dorobek ludzkości, jak i wypracowanymi przez refleksyjnych praktyków i poradoznawców, oraz lokalnymi, przyjętymi w danym środowisku. Jej przebieg na ogół jest zgodny z nimi i w znacznej mierze jest ich odtwarzaniem. W badaniach jest to możliwe do uchwycenia wówczas, gdy dotyczą one świadomości praktycznej uczestników „świata poradnictwa”. Wszelkie przejawy transgresji w zakresie stosowania w praktyce tych reguł mogą być źródłem nowej wiedzy zarówno teoretycznej, poszerzającej ją, jak i wiedzy praktycznej. Stąd można za Anthony Giddensem powiedzieć, że zgodzono się, iż strukturę wiedzy

poradniczej charakteryzuje swego rodzaju dwoistość (dualność), albowiem z jednej strony wiedza ta reguluje praktykę poradniczą, z drugiej, dzięki praktyce jest ona (współ)tworzona, weryfikowana i poszerzana. Zważywszy zaś, że sama poradnicza praktyka jest swoistą dualną (osobistą i społeczną) strukturą, ulokowaną w ogólnej przestrzeni życia społecznego, kulturalnego, ekonomicznego i politycznego (por. Bilon, 2013) – dwoistość struktury poradnictwa jako nauki o nim, potęguje się i staje się „podwójnie dwoista”, co stara się oddać poniższy rysunek.

Rys. 4. Generatywna funkcja transdyscyplinarnej wiedzy poradniczej (źródło: Kargulowa A., 2023, s. 282)

O transdyscyplinarności poradnictwa decyduje ponadto to, że można je uznać za przestrzeń społecznego dyskursu, generującą nie tylko możliwości komunikowania się, ale przede wszystkim szeroko pojętego uczenia się, gdyż jest ono obszarem wiedzy konstruowanym w takim gremium (realnym lub wirtualnym), które daje szansę spotykania się, konfrontowania i integrowania odkryć przedstawicielom różnych dyscyplin naukowych. Jego walor edukacyjny pojawia się z dwóch powodów: po pierwsze dlatego, że w praktyce rozwinęły się różne rodzaje poradnictwa od personalnego, zawodowego, rodzinnego, medycznego, prawnego, językowego i innych, po doradztwo i poradnictwo eksperckie dla organizatorów życia społecznego na szczeblach krajowych, europejskich, światowych. Wszystkie te rodzaje poradnictwa i doradztwa dysponują własnymi zasobami wiedzy specjalistycznej, dziedzinowej (medioznawczej, ekonomicznej, politycznej, medycznej, prawniczej, rolniczej itp.) opisującej i wyjaśniającej zjawiska stanowiące przedmiot badań danych dziedzin. W procesie dyskusyjnej wymiany poglądów następuje dzielenie się nie tylko wiedzą metodyczną, ale także wiedzą dziedzinową. I po drugie, stąd, że właśnie z racji swej

struktury i przyjętych zasad oraz z racji swej społecznej misji (pomoc w rozwiązywaniu problemów egzystencjalnych i bytowych – Kulczycki, 1998; Straś-Romanowska, 1996) poradownictwo jest kompilacją wiedzy na temat edukacji, czyli uczenia się i nauczania ludzi (pedagogika, andragogika, psychologia) oraz wiedzy na temat terapii, czyli swoistego rodzaju kuracji duszy, którą wytwarzają humanistyczne nauki stosowane (jak psychiatria, logopedia, geriatryka, teoria stosunków interpersonalnych, teoria mediacji i negocjacji itp.) niejednokrotnie uprawiane przez badaczy poradnictwa. Ta wiedza, w trakcie wymiany poglądów, dociera nie tylko do przedstawicieli nauk humanistycznych, ale również technicznych i przyrodniczych. Wreszcie poradownictwo korzysta także z wiedzy potocznej, zaczerpniętej z życia codziennego doradców i osób radzących się. Patrząc z interdyscyplinarnej i transdyscyplinarnej perspektywy na poradnictwo, widzi się je jako swoistą hybrydową całość składającą się z ludzkich emocji, doświadczeń, działań, przeżyć, nadawanych im wartości, idei i ideologii, przedmiotów materialnych i niematerialnych służących realizacji głównego celu, jakim jest wspomaganie ludzi w rozwiązywaniu problemów.

Mając więc na myśli poradownictwo jako wiedzę konstruowaną w sposób transdyscyplinarny, można odnaleźć w niej takie prawidłowości, jak:

- ▶ osoby wyżej wykształcone chętniej współpracują z poradnią i częściej wykorzystują porady w pracy opiekuńczej i wychowawczej (Kargulowa, 2004–2011, s. 98–99; Wojtasik, 1993);
- ▶ korzystanie z pomocy poradni jest warunkowane płcią radzących się: w sprawach dotyczących wychowania dzieci kobiety częściej korzystają z porad doradcy niż mężczyźni (Kargulowa, 2004; Wojtasik 1993);
- ▶ znaczenie nadawane poradni zależy od środowiska jej pracy i różnicuje się w każdym z nich:
 - ◆ wieś – centrum diagnostyczne
 - ◆ małe miasto – element lokalnego systemu wychowawczego
 - ◆ duże miasto – ambulatorium wychowawcze (Kargulowa, 1986, s. 151–160);
- ▶ uwikłania lokalne poradnictwa nie tylko mają wpływ na nadawanie mu znaczenia w środowisku działania, ale także modyfikują styl pracy doradcy i treści porad (Bilon, Minta, 2016, s. 159–171);
- ▶ w postnowoczesnym lokalnym życiu społecznym profesjonalny doradca może przyjąć różny styl (scenariusz) pracy, m.in.:
 - ◆ mistyka
 - ◆ optymistycznego praktyka
 - ◆ negocjatora
 - ◆ łącznika
 - ◆ edukatora
 - ◆ pragmatyka
 - ◆ cynika anominijnego
 - ◆ cynika „gracza” (Kargulowa, 2004–2011, s. 171);

- ▶ zadania stawiane poradnictwu w środowisku lokalnym zależą od celów, jakie stawia sobie „właściciel poradni” i są wyrazem tak ogólnokrajowej, jak i lokalnej polityki i ekonomii (Bilon, Minta, 2016, s. 159–171);
- ▶ rozwój poradnictwa zapośredniczonego środkami cyfrowymi, może zmniejszyć rolę poradnictwa uprawianego w sposób bezpośredni „twarzą w twarz” (Zielińska-Pękał, 2019);
- ▶ w przekazie telewizyjnym wykreowane zostały czworakiego rodzaju portrety radzących się odbiorców:
 - ◆ zbuntowany,
 - ◆ zniechęcony,
 - ◆ posłuszny
 - ◆ współpracujący (Zielińska-Pękał, 2019, s. 215);
- ▶ „zagęszczanie” poradniczych zorganizowanych sieci może dowodzić troski władz o obywateli, ale także być sposobem na wykorzystywanie poradnictwa jako „subtelnej narzędzia sprawowania władzy” (Szumigraj, 1998);
- ▶ można mówić o potrójnym uwikłaniu polskiego poradnictwa:
 - „1) związanym z lokalizacją centralnych organów zarządzających poradnictwem w resortach edukacji i pracy, a wyrażającego się w:
 - ◆ niejednoznacznych celach wiążących poradnictwo z całościowym uczeniem się
 - ◆ sposobach organizacji i finansowania (na ogół sprawy poradnictwa traktowane są jako kwestie drugorzędne i marginalne wobec innych zadań resortów i lokalnych organizacji)
 - ◆ dyferencjacji zasad i metod pracy wymuszanych przez „właściciela” poradni
 - 2) związanym z ambiwalentnym stosunkiem do poradnictwa jako formy pomocy przez potencjalnych klientów i ich brakiem pełnego zaufania do poradniczych instytucji
 - 3) związanym z instrumentalnym traktowaniem poradnictwa przez władze, nie uwzględniającym jego misji i charakteru pracy doradców” (Bilon & Minta, 2016, s. 159–171).

Powszechnie podzielanym poglądem, opartym na obserwacjach i potwierdzonym faktami, jest ten, który głosi, iż wzrost zainteresowania poradniczą pomocą wiąże się z widocznym wzrostem społecznej bezradności.

Podsumowanie

Podział nauki na dyscypliny utrzymuje się nadal, zwłaszcza w obszarze akademickiej dydaktyki czy struktury uczelni: wydziały, instytuty, katedry, przedmioty nauczania, jednak wydaje się coraz częściej przekraczany przez badaczy jako przedstawiciele poszczególnych dyscyplin. Powstają prace na pograniczu różnych

dziedzin, czasem zawierające już w swojej nazwie ich kompilację, jak choćby wymieniona w tym tekście „socjologia psychologii społecznej”, określająca metodologię miniaturyzmu społecznego czy astrofizyka, technonauka, biotechnologia i inne. O ile w 1982 roku Jürgen Habermas (1982, s. 91–92) pisał:

Podczas gdy nauki przyrodnicze i nauki humanistyczne, które zazwyczaj są sobie obojętne, mogą obok siebie istnieć, jednakże bardziej w stanie rozejmu niżli pokoju, to nauki społeczne muszą pod jednym dachem radzić sobie z napięciem pomiędzy rozbieżnymi podejściami: tu sama praktyka badawcza wymusza refleksję nad stosunkiem między procedurą analityczną i hermeneutyczną,

a dopiero potem się z tego poglądu wycofał⁶, o tyle obecnie, nauki przyrodnicze, techniczne i humanistyczne rozwijają się w coraz pełniejszej symbiozie. Analizowane tu poradownictwo także może być dobitnym tego dowodem. Przedmiotem jego badań jest bowiem poradnictwo, które dawno wyszło poza swój kanoniczny kształt responsywnej relacji doradca–radzący się i obecnie jawi się jako swoisty wielce złożony konglomerat. Stąd próbując ogarnąć wszystkie okoliczności, w których pojawia się poradnictwo, i mając na myśli życie społeczne rozumiane nie tyle jako zorganizowany sposób działania danej społeczności, ile jako splot procesów tworzonych z ludzkich doznań, relacji i działań, można odnotować, że w najszerszym rozumieniu ma się na myśli wielowątkowy subproces tego życia. Tworzy go organizowany i spontaniczny przepływ empatii, rezonansu, solidarności ludzkiej, specyficznej społecznej wymiany, swoistej edukacji i terapii, przenikający jego całość, jego „materię”, strukturę i funkcjonowanie. Przyjmując spojrzenie holistyczne, poradnictwem nazywa się bowiem zarówno zinstytucjonalizowaną, jak i pojawiającą się w sposób naturalny pomoc ludziom w radzeniu sobie, udzielaną przez różnorodne instytucje i grupy wsparcia oraz pojedyncze osoby, wprawdzie zsocjalizowane i nastawione prospołecznie, nie zawsze jednak profesjonalnie do tego przygotowane, działające poprzez nawiązanie kontaktów bezpośrednich lub zapośredniczonych, Internetem, telefonem, listem. Równocześnie i niezależnie od nich mają w nim udział różnorodne programy telewizyjne i radiowe oraz portale internetowe, wypełnione różnego rodzaju apelami, radami i poradami, kierowanymi do anonimowych odbiorców, jak również zapełnione najróżniejszymi poradnikami rynku wydawnicze i księgarskie. Poradownicy, poddając je wielostronnej analizie, wprawdzie dążą do stworzenia odrębnej dyscypliny, jednak zdają sobie sprawę, że nie może to być gałąź wiedzy zamknięta i skończona. W związku z tym, podejmując kroki zmierzające do odkrycia specyfiki poradnictwa jako praktyki udoskonalającej osobiste i społeczne życie ludzi, sięgają do odkryć nauk dojrzałych, obserwacji otoczenia oraz do własnych doświadczeń. W rezultacie można stwierdzić, że poradownictwo rozwija się jako nauka multidyscyplinarna, interdyscyplinarna i transdyscyplinarna. Ponieważ jest nauką ciągle młodą, dziś łatwiej

⁶ Podaję za: A. M. Kaniowski: *Wstęp. Rehabilitacja i transformacja filozofii praktycznej*. W: Habermas, J. 1999. *Teoria działania komunikacyjnego* t. I. Warszawa: PWN s. XXXII–XXXIII.

jest mówić o pojawianiu w niej różnych wątków teoretycznych i metodologicznych niż o uogólnionej, ujednocionej i uściślonej wiedzy poradniczej.

Bibliografia

- Aszkiełowicz, A. & Ładyżyński, A. (2020). Od poradnictwa do poradownictwa. Dorobek teoretyczny i obszary badawcze subdyscypliny. *Studia z Teorii Wychowania* t. XI. 2(31). s. 121–141.
- Bilon, A. (2010). Poradownictwo wobec ogólnej refleksji nad poradnictwem. *Edukacja Dorosłych*, nr 1(62). s. 55–75.
- Bilon, A. (2013). Współczesne tendencje w badaniach poradnictwa kariery/ Current Trends in Research and Theory. *Studia Poradnicze/Journal of Counsellogy*. s. 42–63/ 218–236.
- Bilon, A. & Kargul, J. (2012). Społeczno-kulturowe konteksty definiowania roli doradcy/ Socio-Cultural Contexts for Defining the Role of Counsellors. *Studia Poradnicze/Journal of Counsellogy*. s. 85–109/265–287.
- Bilon, A. & Minta, J. (2016). Poradnictwo (kariery) jako instrument polityki całonizowego uczenia się. W: E. Siarkiewicz & B. Wojtasik (red.). *Uczenie się – doświadczanie – imersja. Poradnictwo zaangażowane*. Wyd. Nauk. DSW. s. 159–171.
- Cohen-Scali, V.; Pouyaud, J.; Podgórnny, M.; Drabik-Podgórnna, V.; Aisenson, G.; Bernaud, J.L.; Moumoula, I. & Guichard, J. (red.). (2018). *Interventions in career design and education: Transformation for sustainable development and decent work*. Springer.
- Conceição Passeggi, M. (2021). Poradnictwo jako dialogiczna sztuka wyłonienia/(się) podmiotu autobiograficznego/Counseling: The Dialogical Art of Awakening the Autobiographical Subject. *Studia Poradnicze/Journal of Counsellogy*. Vol 10; 13–28/247–261.
- Czerkawska, A. (2009). Poradnictwo w perspektywie egzystencjonalizmu. W: A. Kargulowa (red.). *Poradownictwo – kontynuacja dyskursu*. Wyd. Nauk. PWN. s. 125–145.
- Czerkawska, A. (2013). *Poradnictwo egzystencjalne. Założenia – inspiracje – rozwiązania praktyczne*. Wyd. Nauk. DSW.
- Czerkawska, A. & Czerkawski, A. (2005). *Etyczny wymiar poradnictwa zawodowego*. KOWEŻiU.
- Czerniawska, O. (1977). *Poradnictwo jako wzmacnianie środowiska wychowawczego*. Instytut Wydawniczy CRZZ.
- Dec, J. (2012). Poradnictwo dla osób z grup marginalizowanych – streetworking/ Counseling for People of Marginalised Groups – Streetworking. *Studia Poradnicze/Journal of Counsellogy*. Vol. 1. s. 129–141/ 305–316.
- Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (2009). *Metody badań jakościowych*. Wyd. Nauk. PWN.
- Dębska, E. (2020). *Profile refleksyjności i typy karier. Perspektywa poradnicza*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Doliński, W. (2016). Dokumenty osobiste jako transdyscyplinarne wyzwanie dla kategorii świata przeżywanego – wprowadzenie. *Forum Socjologiczne*. Vol. 7. s. 9–19. (pobrano 27.02. 2023).

- Drabik-Podgórna, V. (2007). Poradnictwo w perspektywie dialogicznej – od poradnictwa dialogowego do dialogiki poradnictwa. W: V. Drabik- Podgórna (red.). *Poradnictwo między etyką a techniką*. Oficyna Wydawnicza Impuls, s. 105–115.
- Drabik-Podgórna, V. (2009). Poradnictwo w perspektywie personalizmu dialogicznego. W: A. Kargulowa (red.), *Poradownictwo – kontynuacja dyskursu*. Wyd. Nauk. PWN: 103–124.
- Drabik-Podgórna, V. (2013). Myśleć jak poradownica.../On behalf of the Editors. *Studia Poradownicze/Journal of Counselling*. Vol. 2, s. 11–14/187–190.
- Dragon, A. (2014). Proces mediacji w perspektywie poradowniczej/ The mediation process: A counselling studies perspective. *Studia Poradownicze/Journal of Counselling*. Vol. 4. s. 131–143/305–318.
- Dragon, A. (2018). *Transformacja doświadczeń życiowych uczestników mediacji*. Impuls.
- Foucault, M. (1998). *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*. tłum. T. Komendant, Fundacja Altheia.
- Giddens, A. (2003). *Stanowienie społeczeństwa. Zarys teorii strukturacji*. tłum. S. Amsterdamski. Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Gołębniak, B.G. (2009). Aplikacje konstruktywizmu do poradownictwa. Inspiracje pedologiczne. W: A. Kargulowa (red.). *Poradownictwo – kontynuacja dyskursu*, Wyd. Nauk. PWN. s. 36–61.
- Górka, A. E. (2020). *Doradcy zawodowi w szkole podstawowej*. Projekt doskonalenia poradnictwa w szkole realizowany przez Fundację Imago, sierpień–grudzień, 2020 roku/*Career counselling in primary schools*. The project of improving school counselling carried out by the Imago Foundation. August–December 2020. *Studia Poradownicze/Journal of Counselling* Vol. 9. s. 272–274/ 548–550.
- Guichard, J. (2018). Jakie interwencje w poradnictwie kariery i konstruowania życia mogą przyczynić się do globalnego, humanitarnego, sprawiedliwego i zrównoważonego rozwoju?/ What career and life design interventions may contribute to global, humane, equitable and sustainable development?. *Studia Poradownicze/Journal of Counselling*, Vol. 7. s. 99–127/305–331.
- Guichard, J. (2022). Działania wspierające konstruowanie aktywnego życia: Punkt zwrotny/ Support for the Design of Active Life at a Turning. *Studia Poradownicze/Journal of Counselling*. Vol. 11. s. 11–26/133–146.
- Guichard, J., Drabik-Podgórna, V. & Podgórnny, M. (red.). (2016). *Counselling and dialogues for sustainable human development*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Habermas, J. (1999). *Teoria działania komunikacyjnego. T. I. Racjonalność działania a racjonalność społeczna*. tłum. A.M. Kaniowski. Wyd. Nauk. PWN.
- Habermas, J. (2002). *Teoria działania komunikacyjnego. Przyczynek do krytyki rozumu funkcjonalnego*. tłum. A.M. Kaniowski. Wyd. Nauk. PWN.
- Hejnicka-Bezwińska, T. (1988). Związek poradownictwa z poradnictwem, czyli tradycyjny dylemat teorii i praktyki. W: M. Jędrzejczak, A. Kargulowa (red.), *Perspektywy rozwoju teorii i praktyki poradnictwa T.I*. Wrocław: Wyd. UWr: 65–82
- Kargul, J. (2018). Studenci o unikaniu porad. W: W. Danielewicz, J. Nikitorowicz & M. Sobecki (red.). *Ku życiu wartościowemu. Idee – koncepcje – praktyki*. Impuls, s. 310–321.

- Kargulowa, A. (1980). *Uwagi końcowe. Poradnictwo jako podstawowa kategoria poradownictwa*. W: A. Kargulowa & M. Jędrzejczak (red.). *Rola poradnictwa i doradztwa w optymalizowaniu rozwoju osobowości i podnoszeniu kultury pedagogicznej społeczeństwa*. *Acta Universitatis Wratislaviensis*, 608. Wyd. UWr. s. 327–432.
- Kargulowa, A. (1986). *Poradnictwo jako wiedza i system działań. Wstęp do poradownictwa*. Wyd. UWr.
- Kargulowa A. (1989). Kierunki poszukiwań i zagadnienia badawcze w poradownictwie, *Kwartalnik Pedagogiczny*, 2, s. 139–150.
- Kargulowa, A. (2004–2011). *O teorii i praktyce poradnictwa. Odmiany poradowniczego dyskursu*. Wyd. Nauk. PWN.
- Kargulowa A., (2011). Challenges for Career Counselling in a Network Society. W: *Vocational Designing and Career Counseling: Challenges and New Horizons, Abstracts*. Università Degli di Padova, La. R.I.O.S. s. 65.
- Kargulowa, A. (2013). O potrzebie badań poradowniczych. Ku antropologii poradnictwa/ Why We Need Counsellological Research: Towards an Anthropology of Counselling. *Studia Poradownicze/Journal of Counsellology*. Vol. 2. s. 85–105/258–276.
- Kargulowa A. (2018a). Edukacja, praca, rodzina w trzech koncepcjach poradnictwa lat osiemdziesiątych. Profesorowi Tadeuszowi Aleksandrowi z okazji Jubileuszu. W: A. Chabior (red.) *Uczący się dorosły – inspiracje, wyzwania, trendy. Księga Jubileuszowa poświęcona Profesorowi Tadeuszowi Aleksandrowi w 80. Rocznicę urodzin i 55. Rocznicę pracy naukowej*. Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim. s. 77–104.
- Kargulowa, A. (2018b). *Homo Consultans Amidst Pop Culture: Towards Sustainable Development*. W: V. Cohen-Scali, J. Pouyaud, M. Podgórnny, V. Drabik-Podgórnna, G. Aisenso, J.-L. Bernaud, I. Abdou Moumoula & J. Guichard, (Eds.) *Interventions in Career Design and Education. Transformation for Sustainable Development and Decent Work*. Springer. s. 29–53.
- Kargulowa, A. (2021). Profesor Olga Czerniawska współtwórczynią sieci badań nad poradnictwem. *Edukacja Dorosłych*, 2021. Vol. 84, nr 1, s. 23–39.
- Kargulowa A. (2023). *Poradnictwo od nowa. Emergencja i relacja społecznego rezonansu w dyskursie poradowniczym*. Wyd. Nauk. PWN.
- Kławiuc-Zduńczyk, A. (2020). Doradztwo zawodowe w opiniach studentów pedagogiki/ Vocational counselling in the opinions of pedagogy students. *Studia Poradownicze/ Journal of Counsellology* Vol. 9. s. 171–196/449–474.
- Kłodkowska, J. (red.) (2017). *Miejsca pracy socjalnej*. Wyd. Nauk. DSW.
- Kola, A.M. (2020). Teoria i praktyka poradnictwa w kształceniu pracowników socjalnych w Polsce/Theory and practice of counselling in the education of social workers in Poland. *Studia Poradownicze/Journal of Counsellology* Vol. 9. s. 206–234/485–510.
- Kozielecki, J. (1976). *Koncepcje psychologiczne człowieka*. PIW.
- Krawczyk, P. (2016). Poradnictwo edukacyjno-zawodowe w gimnazjach m. st. Warszawy w opinii szkolnych koordynatorów ds. doradztwa zawodowego/Education and career counselling in Warsaw's lower secondary schools: Assessments by school-based career

- counselling coordinators. *Studia Poradownicze/Journal of Counselling* Vol. 5. s. 125–136 /287–298.
- Kulczycki, M. (1980). Poradnictwo życiowe. W: A. Kargulowa & M. Jędrzejczak (red.). *Rola poradnictwa i doradztwa w optymalizowaniu rozwoju osobowości i podnoszeniu kultury pedagogicznej społeczeństwa*. AUW. No 608. Wyd. UW. s. 71–92.
- Kulczycki, M. (1982). Psychologiczne problemy poradnictwa. W: A. Kargulowa, M. Jędrzejczak (red.). *Społeczne i jednostkowe znaczenie poradnictwa*. AUW No 662. Wyd. UW. s. 65–76.
- Kulczycki, M. (1998). *Rozważania wokół zagadnień psychologicznego poradnictwa życiowego*. Wyd. UW.
- Kwaśnica, R (1994). *Wprowadzenie do myślenia o wspomaganii nauczycieli w rozwoju*. WON.
- Lenart, J. (2016). Zrównoważony rozwój i godna praca – centralne idee poradnictwa kariery i *Life Design* przedmiotem międzynarodowej debaty. O nową semiotykę poradnictwa/ Sustainable growth and decent work as central ideas of career counseling and life design in an international debate: For a new semio-technique of counseling. *Studia Poradownicze/Journal of Counselling*. Vol. 5. s. 107–124/271–286.
- Malewski, M. (2022). O metodologii podejść mieszanych w badaniach społecznych. W: M. Rosalska, A. Wawrzonek & J. Szłapińska (red.) *Człowiek dorosły w zróżnicowanych kontekstach życia. Księga jubileuszowa profesor Ewy Solarczyk-Ambrozik*, Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 27–43.
- Mielczarek, M. (2009). Władza doradcy w relacjach z radzącym się. W: *Poradownictwo – kontynuacja dyskursu*, A. Kargulowa (red.), Wyd. Nauk. PWN. s. 352–369.
- Mielczarek, M. (2011). „Centrum Plus” przykładem polskiej adaptacji brytyjskiego programu przeciwdziałania bezrobociu *Nev Deal*. W: S. Słowińska (red.) *Dyskursy Młodych Andragogów 12*. Oficyna Wyd. UZ. s. 181–193.
- Minta, J. (2003). Doradcy uczelnianych biur karier jako realizatorzy programu „outplacement” dla społeczności akademickiej. W: B. Wojtasik, A. Kargulowa (red.) *Doradca – profesja – pasja – powołanie*. Stowarzyszenie Doradców Szkolnych i Zawodowych RP. s. 148–160.
- Minta, J. (2009). Poradnictwo światem uczenia się w perspektywie wybranych teorii andragogicznych. W: *Poradownictwo – kontynuacja dyskursu*, A. Kargulowa (red.), Wyd. Nauk. PWN. s. 217–239.
- Minta, J. (2012). *Od aktora do autora. Wspieranie młodzieży w konstruowaniu własnej kariery*. KOWEŻiU.
- Mokrzycki, E. (2007). *Do nauki przychodzi się nie tylko z pytaniami*. INFIS PAN.
- Muszyński, M. (2020). Od dyscyplinarności do transdyscyplinarności – wybrane implikacje wytwarzania wiedzy o starości i starzeniu się. *Edukacja Dorosłych nr 1*. s. 13–30.
- Nowak, S. (1970). *Metodologia badań socjologicznych*. PWN.
- Oleniacz, M. (2012). Problematyka koncepcji życia w poradnictwie rehabilitacyjnym. *Dyskursy Młodych Andragogów nr 13*. s. 141–156.
- Paszowska-Rogacz, A. (2003). *Psychologiczne podstawy wyboru zawodu*. KOWEŻiU.

- Pieńkowski, A. (2023). Portal *Mapa Karier* – poradnictwo kariery bez międzypersonalnego kontaktu. *Studia Poradotnawcze/Journal of Counsellogy*. Vol. 12. (w tym numerze).
- Pineau, G. (2021). Paradygmatyczne przejścia w tworzeniu koncepcji „doświadczeniowe uczenie się” z poradnictwem w tle/ Paradigmatic transitions in the creation of the concept of “initial training” with counselling in the background. *Studia Poradotnawcze/Journal of Counsellogy*. Vol. 10. s. 83–100/ 311–326.
- Podgórnny, M. & Drabik_Podgórnna, V. (2015). Jak rozpoznać coaching? Przyczynek do dyskusji nad coachingiem w refleksji andragogicznej i poradotnawczej/How to recognize coaching: A voice in the discussion of coaching in andragogy and counsellogy. *Studia Poradotnawcze/Journal of Counsellogy*. Vol. 4. s. 30–51/209–229.
- Rosalska, M. (2018). Doradztwo akademickie jako forma wspierania karier edukacyjnych i zawodowych studentów/At the career crossroads – building employability by non-traditional students. *Studia Poradotnawcze/Journal of Counsellogy*, Vol. 5. s. 163–175/367–378.
- Savickas, M. L.; Nota, L.; Rossier J.; Dauwalder, J.-P.; Duarte, M. E.; Guichard, J.; Soresi, S.; Van Esbroeck, R. & Van Vianen A. E. M. (2009). Life designing: A paradigm for career construction in the 21st century. *Journal of Vocational Behavior*, Vol. 75/3. s. 239–250.
- Siarkiewicz, E. (2010). *Przesłonięte obszary poradnictwa. Realia – iluzje – ambiwalencje*. Oficyna Wydawnicza UZ.
- Siarkiewicz, E. (2016). Poradnictwo jako performatywny projekt. Zaangażowanie i działanie. W: E. Siarkiewicz & B. Wojtasik (red.) (2016). *Uczenie się – doświadczanie – immersja. Poradnictwo zaangażowane*. Wyd. Naukowe DSW. s. 16–39.
- Siarkiewicz, E., Słowik A. & Bilon-Piórko A. (2021). Poradnictwo w międzynarodowym środowisku zróżnicowanym kulturowo na łamach *Studiów Poradotnawczych/Journal of Counsellogy*. *Studia Poradotnawcze/Journal of Counsellogy*, Vol. 10. s. 101–115.
- Siarkiewicz, E. & Wojtasik, B. (red.) (2016). *Uczenie się – doświadczanie – immersja. Poradnictwo zaangażowane*. Wyd. Naukowe DSW.
- Skałbana, B. (2009). *Poradnictwo pedagogiczne. Przegląd wybranych zagadnień*. Impuls.
- Skałbana, B. (2011). Przestrzeń jako tekst w sytuacji poradniczej, *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, nr 3 (55). s. 87–96.
- Słowik, A. (2016). *Transnarodowe sieci poradnicze polskich emigrantów*. Wyd. Nauk. DSW.
- Solte, J. F., Fine, G. A. & Cook, K. S. (2009). Socjologiczny miniaturyzm: wielkie przez pryzmat małego w psychologii społecznej. W: A. Manterys & J. Mucha przy współpracy M. Kaczmarczyka (red.), *Nowe perspektywy teorii socjologicznej*. Zakład Wydawniczy NOMOS. s. 185–212.
- Straś-Romanowska, M. (1996). Poradnictwo wobec problemów egzystencjalnych człowieka. W: *Dramaturgia poradnictwa*. A. Kargulowa (red.). Wyd. UW. s. 15–25.
- Szczepański, J. (1963). *Elementarne pojęcia socjologii*. Wyd. Nauk. PWN.
- Szumigraj, M. (1998). Poradnictwo jako subtelne narzędzie sprawowania władzy. W: B. Wojtasik (red.), *Podstawy poradotnawstwa. Zeszyt 2*. Wyd. UW. s. 21–32.
- Szumigraj, M. (2009). O problemie w poradnictwie. W: *Poradotnawstwo – kontynuacja dyskursu*, A. Kargulowa (red.). Wyd. Nauk. PWN. s. 173–198.
- Szumigraj, M. (2011). *Poradnictwo kariery. Systemy i sieci*. Łośgraf.

- Tilliman, K.-J. (1996) *Teorie socjalizacji. Społeczność, instytucja, upodmiotowienie*, tłum. G. Bluszcz i B. Miracki, Wyd. Nauk. PWN.
- Trębińska-Szumigraj, E. (2009). Emancypacja w poradnictwie. W: *Poradownictwo – kontynuacja dyskursu*, A. Kargulowa (red.), Wyd. Nauk. PWN. s. 146–169.
- Vehviläinen, S. (2021). Kierunki i dylematy poradnictwa. Próba syntezy/Orientations and Dilemmas of Guidance. An Attempt at Synthesis. *Studia Poradownicze/Journal of Counselling*, Vol. 10. s. 63–80/293–308.
- Wojtasik, B. (1993). *Doradca zawodu. Studium teoretyczne z zakresu poradownictwa*. Wyd. UW.
- Wojtasik, B. (1997). *Warsztat doradcy zawodu. Aspekty pedagogiczno-psychologiczne*. Wyd. Nauczycielskie PWN.
- Wojtasik B. (2009) Sytuacja poradnicza – między rytuałem interakcyjnym a prawdziwym spotkaniem, w: A. Kargulowa (red.), *Poradownictwo – kontynuacja dyskursu*. Wyd. Nauk. PWN. s. 199–216.
- Wojtasik, B. (2011). *Podstawy poradnictwa kariery. Poradnik dla nauczycieli*. KOWEŻiU.
- Wolk, Z. (2006). *Poradnictwo zawodowe w edukacji młodzieży*. Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Zembrzuska, A. (2009). Tutoring w szkole drogą do większej wolności i samodzielności ucznia i nauczyciela? W: M. Budzyński, P. Czekiernia, J. Traczyński, Z. Zalewski, A. Zembrzuska (red.) *Tutoring w szkole: między teorią a praktyką zmiany edukacyjnej*. Towarzystwo Edukacji Otwartej.
- Zielińska-Pękał, D. (2019). *Poradnictwo telewizyjne w perspektywie poradowniczej*. Oficyna Wyd. Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Zierkiewicz, E. (2004). *Poradnik – oferta wirtualnej pomocy? Impuls*.
- Zierkiewicz, E. & Ładyżyński, A. (red.), (2014). *Centrum i peryferie współczesnego poradnictwa*. Wydawnictwo Chronicon.